

УДК 371.13: 796.01

Пітин М.П.

МОДЕЛІ СИСТЕМ ЗНАНЬ У ТЕОРЕТИЧНІЙ ПІДГОТОВЦІ СПОРТСМЕНІВ

У статті визначено характеристики існуючих моделей структури і змісту знань у теоретичній підготовці спортсменів. В сучасних умовах функціонування спорту обґрунтовано авторську модель системи знань спортсменів. Вона представлена підсистемами "основні знання" і "допоміжні знання" та розділами знань "змагальна діяльність", "навчально-тренувальний процес", "Матеріально-технічне забезпечення", "Медико-біологічне забезпечення", "Гуманітарні та соціалізуючі знання", "Безпека. Правила безпеки".

Ключевые слова: модель, система, знання, теоретическая подготовка.

Постановка проблеми. Створення нових теоретичних уявлень завжди має передувати практичному вирішенню будь-якого свідомо визначеного завдання. В спортивній діяльності без сформованої системи знань, яка відповідає на низку актуальних питань, зокрема – що і як робити, якими мають бути результати рухів, спортсмен навряд чи зможе раціонально та ефективно виконати вправу та у цілому реалізувати рівень функціональної підготовленості тощо [1, 2, 4].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У спорті необхідність актуалізації системи підготовки в цілому та її окремих компонентів, зокрема теоретичної підготовки є перманентною. Проте, незважаючи на окремі спроби наукового пошуку у напрямі теоретичної підготовки спортсменів [2, 4, 9] у частині науково-методичної інформації галузі фізичної культури і спорту відсутні фундаментальні дослідження щодо теоретичної підготовки у спорті.

Зв'язок з науковими темами та планами. Дослідження виконане згідно теми 2.8 "Удосконалення підготовки спортсменів в окремих групах видів спорту" Зведеного плану науково-дослідної роботи у сфері фізичної культури і спорту на 2011–2015 рр. та теми "Основи теоретичної підготовки у спорті" Львівського державного університету фізичної культури на 2013–2017 рр.

Мета дослідження: визначити характерні особливості моделей структури та змісту знань для реалізації в теоретичній підготовці спортсменів в сучасних умовах функціонування спорту.

Методи дослідження: теоретичний аналіз та узагальнення, індукція та дедукція, абстрагування, аналогія, системний підхід, історичний метод, аналіз документальних матеріалів, методи класифікації, порівняння та моделювання.

Результати дослідження та їх обговорення. Значна якісна зміна спорту в цілому та окремих видів спорту за останній історичний період розвитку олімпійського спорту (з 1992 року і до сьогодні) переконливо засвідчує необхідність корекції моделі системи знань, яка є предметом теоретичної підготовки у спорті на макро- (спортивна діяльність в цілому) та мікрорівнях (окремі види спорту) [5, 9].

Л. П. Матвеев та В. М. Платонов у низці своїх наукових публікацій зазначають існування та необхідність удосконалення інтелектуальної підготовки спортсменів. При цьому у зміст інтелектуальної освіти включено сукупність різноманітних знань, необхідних для успішної тренувальної і змагальної діяльності (рис. 1.) [3, 6].

Рис. 1. Узагальнена модель системи знань спортсменів [3]

Таким чином, знання, що потрібні спортсменові, поділяються на три групи:

1. Знання світоглядного, мотиваційного, спортивно-етичного характеру. Передбачається, що зміст цієї структурної групи знань повинен формувати вірний особистісний погляд на світ та суспільство

загалом, дозволити осмислити сутність спортивної діяльності, суспільний устрій і особистісний сенс спорту загалом і спорту найвищих досягнень зокрема;

2. Знання системи підготовки. В основі цієї групи покладено принципи і закономірності спортивної підготовки, природничо-наукові і гуманітарні основи спортивної діяльності, що повинні передаватися в умовах двостороннього освітнього процесу, який присутній у спортивній діяльності;

3. Спортивно-прикладні знання, що включають у себе основи техніки і тактики обраного виду спорту та методики оволодіння ними, закономірності розвитку рухових якостей, планування і побудови занять, гігієни, режиму харчування та відпочинку, медичного контролю та самоконтролю, засобів попередження травм, розвитку обраного виду спорту, класифікаційних нормативів тощо, інвентарю, обладнання тощо.

Проте, ми схильні говорити, в більшості, не про самостійну інтелектуальну підготовку, а про неї як передумову формування теоретичної підготовленості спортсменів. Іншими фахівцями [9] запропонована структура теоретичної підготовки, що має значно більшу кількість змістовних розділів. Зрозуміло, що період виконання дослідження (1981) не відповідає сучасним уявленням, проте нами зроблено схематичне представлення моделі системи знань (рис. 2).

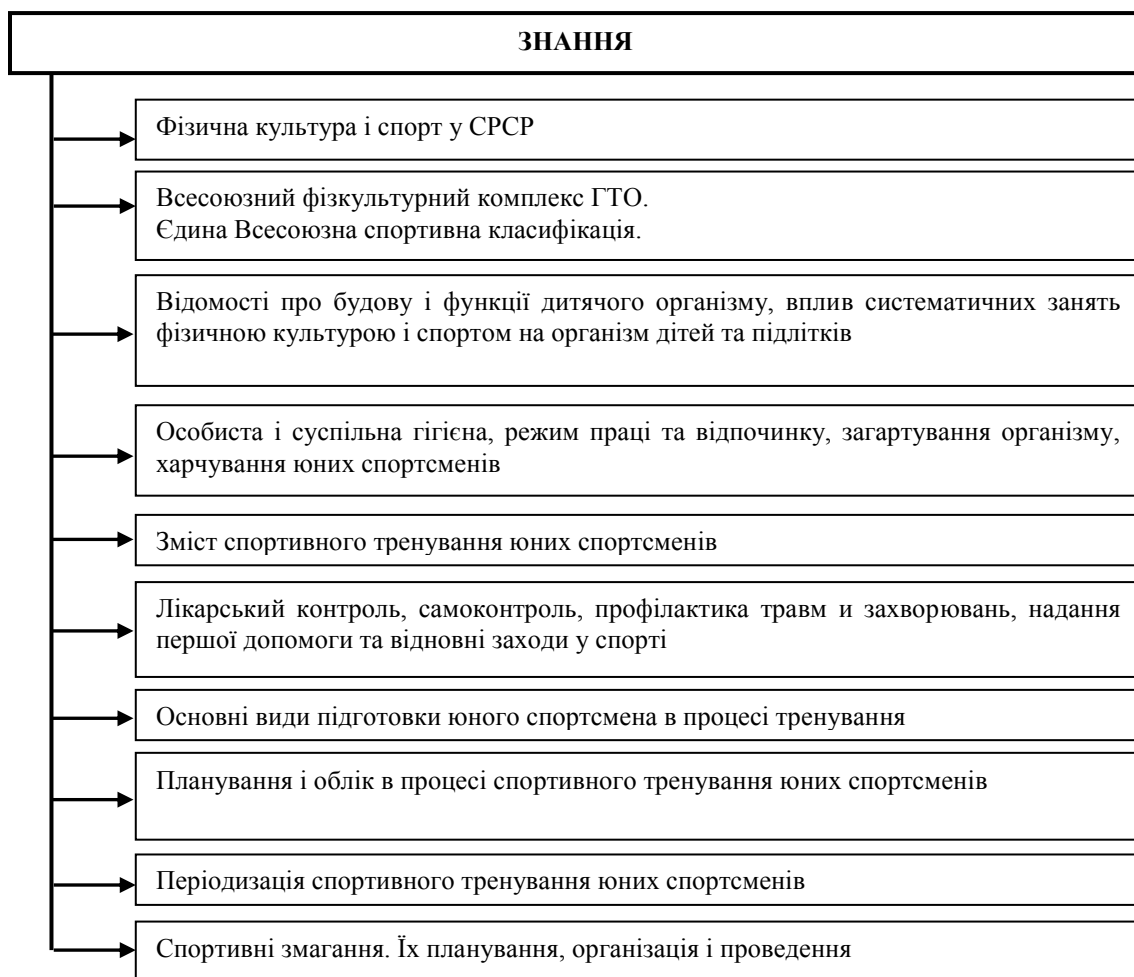

Рис. 2. Модель системи знань спортсменів [9]

Недоліками представлених моделей систем знань (рис. 1, 2) є їх спрощене представлення та відсутність функціональних зв'язків між окремими розділами знань у теоретичній підготовці. Модель, що представляє визначену сукупність знань повинна включати ознаки системи та узгодженість її окремих компонентів у досягненні поставленої мети [5].

Аналіз документальних матеріалів у різних групах видів спорту дозволив узагальнити розділи теоретичної підготовки на основі яких сформовано авторську модель системи знань спортсменів (рис. 3).

Запропонована модель включає у себе дві основні підсистеми знань – основні та допоміжні. Схиляючись до думок більшості фахівців галузі фізичної культури та спорту цей розподіл зроблено з врахуванням специфіки основної діяльності [1, 3, 5, 6].

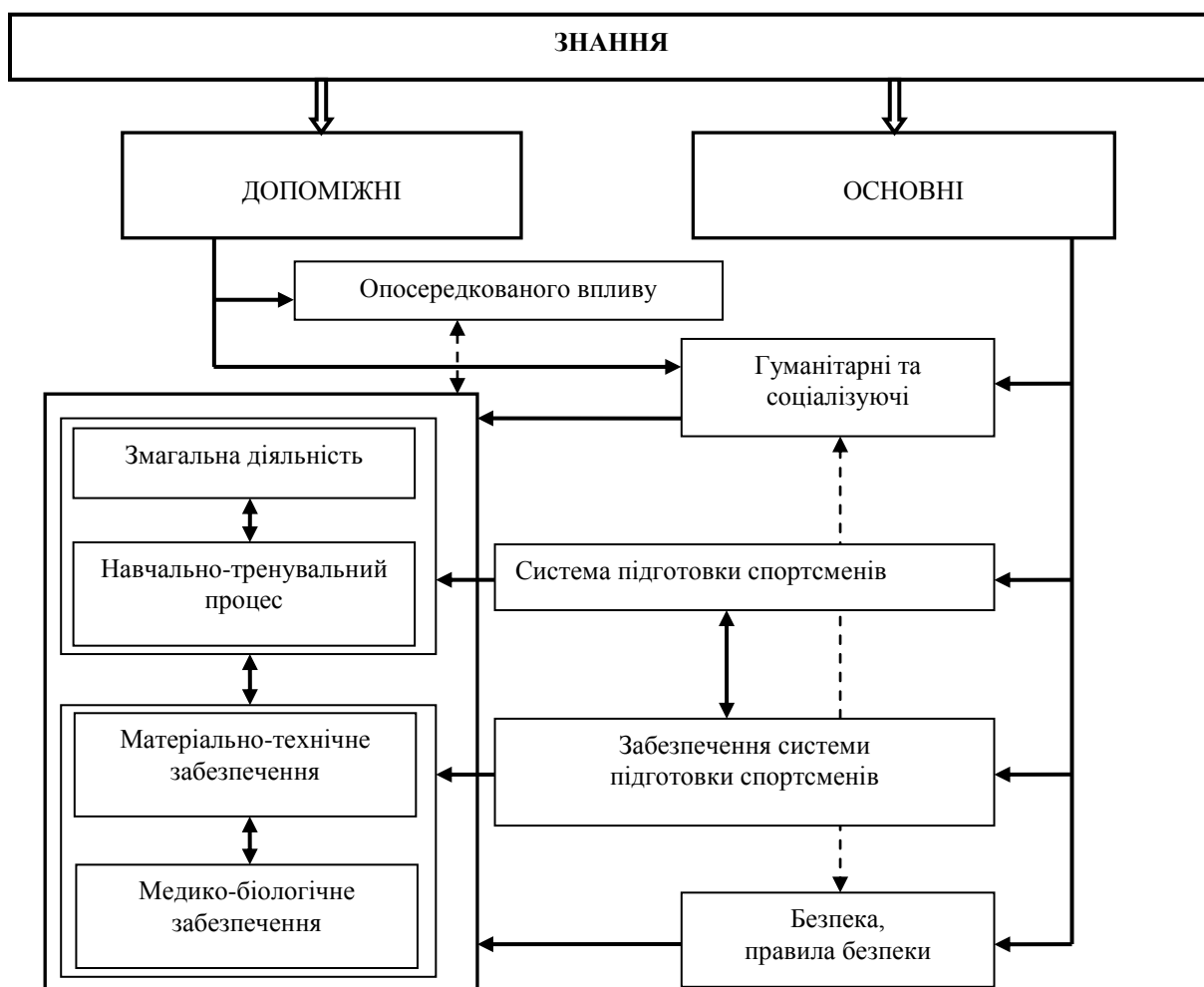

Рис. 3. Авторська модель системи знань спортсменів

Для підсистеми "основні знання" характерна цілеспрямована та організована передача інформації у процесі підготовки. Зрозумілим є те, що вони повинні бути передані не одночасно, а з врахуванням специфічних дидактичних принципів у багаторічній підготовці спортсменів. Нами удосконалено інформацію, згідно якої до основних знань віднесено такі групи: "гуманітарні та соціалізуючі", "система підготовки спортсменів", "забезпечення системи підготовки спортсменів", "безпека, правила безпеки".

Першочерговим, за твердженням значної частини фахівців спорту у структурі системи знань спортсменів повинні виступати знання "системи підготовки спортсменів" [5, 9]. Зважаючи на різноманітність блоків знань на цьому рівні моделі системи знань нами прийнято рішення про розмежування знань, що пов'язані із змагальною діяльністю (на прикладі обраного виду спорту) та навчально-тренувальним процесом (на різних етапах багаторічної підготовки). Це дозволило включити у авторську модель як похідні від "системи підготовки спортсменів" – розділи "змагальна діяльність" та "навчально-тренувальний процес".

Користуючись загальноприйнятими підходами стосовно того, що будь-яка частина навчально-тренувального процесу повинна діяти в узгодженні з досягненням найвищого спортивного результату відзначимо, що власне знання розділу "змагальна діяльність" формують ефективні передумови спортивного результату у змаганні. Проте у навчально-тренувальному процесі є значна частина тем та блоків які мають самостійний (відокремлений від змагальної діяльності) зміст та потребують свого обов'язкового розгляду.

Таким чином, до розділу знань "змагальна діяльність", яка перебуває у межах "системи підготовки спортсменів" авторської моделі системи знань нами віднесено наступні теми та їх інформаційне наповнення: єдина спортивна класифікація, міжнародна система змагань, обов'язки суддів та суддівство змагань (ведення протоколу), організаційні структури України у виді спорту та їх діяльність, організація та проведення змагань, положення про змагання, правила змагань, світові організаційні структури у виді спорту та їх діяльність, національна система змагань.

При цьому варто зазначити, що система підготовки не може існувати виокремлено, що дозволило нам включити у систему знань спортсменів ті, які повинні відображати навчально-тренувальний процес: інтегральна підготовка, знання з психологічної, тактичної, технічної, фізичної підготовки,

індивідуальний план тренування, методи та засоби підготовки спортсменів, методологія удосконалення різних сторін підготовленості спортсменів, модельні характеристики спортсменів вищої кваліфікації, організація навчально-тренувального процесу, періодизація підготовки спортсменів, планування та облік спортивного тренування, конспект навчально-тренувального заняття, понятійний апарат виду спорту.

У всіх із проаналізованих нами навчальних програмах для підготовки спортсменів у різних видах спорту до розгляду та вивчення спортсменам пропонуються теми, які пов'язані не лише з системою підготовки спортсменів, але й з її забезпеченням. Представлення цієї групи знань зроблене з врахуванням загальноприйнятих підходів. Тобто до авторської моделі системи знань віднесено розділи "матеріально-технічне забезпечення" та "медико-біологічне забезпечення".

До першого розділу віднесено такі блоки знання (зі змісту навчальних програм): вимоги до місць проведення занять та змагань, економічні аспекти проведення змагань, участі у них та забезпечення навчально-тренувального процесу, загальна характеристика спортивного інвентарю та обладнання, планування організації та участі у змаганнях, правила збереження та експлуатації спортивного устаткування, спортивна екіпіровка та вимоги до неї. До другого ("медико-біологічне забезпечення") – відомості про будову та функції організму людини, вплив фізичних вправ на організм людини, гігієна, загартовування, режим спортсмена, засоби стимуляції та підвищення працездатності та відновлення, масаж та самомасаж, збалансоване харчування, особливості енерговитрат у обраному виді спорту, об'єктивні та суб'єктивні показники втоми, функціональні системи організму спортсмена та їх значення для спортивного результату, самоконтроль, щоденник самоконтролю, профілактика вживання заборонених речовин.

З огляду на це змістовне наповнення, ці дві групи знань ("система підготовки спортсменів" та "забезпечення системи підготовки спортсменів") містять тісний взаємозв'язок (рис. 3).

Однак, як зазначають фахівці з різних видів спорту [7, 8 9] багаторічна система підготовки спортсменів окрім досягнення спортивних результатів повинна сприяти соціалізації спортсмена у суспільстві, формувати світогляд та обізнаність із різних сторін життєдіяльності людини. Для врахування такої спрямованості у авторську модель системи знань спортсменів було включено розділ "Гуманітарні та соціалізуючі знання у підготовці спортсменів". Основне його наповнення реалізувалося у такій тематиці: відомі постаті у виді спорту, діяльність МОК, НОК, історичні аспекти зародження та розвитку виду спорту, олімпійська освіта, спорт інвалідів, стан розвитку виду спорту в країнах світу та в Україні, стан розвитку виду спорту, тенденції подальшого розвитку виду спорту, фізична культура та спорт в Україні, економічні основи спортивної діяльності (менеджменту та маркетингу), професіоналізація виду спорту та основи спортивної діяльності за умов активної комерціалізації види спорту, правові основи діяльності у спортивній практиці.

Останнім самостійним розділом у групі основних знань нами запропоновано "Безпека. Правила безпеки". Виокремлення цього розділу пов'язане з тим, що спортсмени перебуваючи в умовах тренувального та змагального процесу повинні дотримуватися тих правил безпеки, які регламентовані нормативними положеннями, а також правилами змагань у виді спорту. Також до цього розділу було включено знання необхідні для профілактики травматизму та функціональних порушень організму, що можуть мати місце як у спортивній, так і побутовій діяльності спортсменів. Таким чином, за аналізом навчальних програм із різних видів спорту основними блоками знань у розділі "Безпека. Правила безпеки" виступили: лікарський (медичний) контроль, надання першої допомоги, правила поведінки під час тренувань та змагань, техніка безпеки та дії у критичних ситуаціях, травми. причини виникнення, профілактика.

Іншою підсистемою знань у підготовці спортсменів з огляду на специфіку змагальної діяльності та основного спрямування професійної діяльності виступають допоміжні знання. У їхніх межах визначено розділ знань опосередкованого впливу. В основу цього розділу покладено ті знання, які мають змістовну схожість з предметом діяльності спортсменів та можуть сприяти (опосередковано) покращенню спеціального рівня знань. Це, зокрема знання пов'язані з характеристикою правил змагань зі споріднених видів спорту, системи підготовки у споріднених видах спорту та правил змагань та системи підготовки у різних видах спорту, елементи яких використовуються у спортивному тренуванні. Цей розділ знань нами вперше введений у зв'язку з тим, що у підготовці спортсменів тренери часто використовують засоби тренування, які запозичені у інших видах спорту. Ця ситуація є найбільш характерною для відновних мікро- та мезоциклів, а також перехідного періоду макроциклу підготовки [6].

Окрім розділу знань "опосередкованого впливу" до допоміжних віднесено інформацію, які спортсмени отримують поза межами навчально-тренувального та змагального процесу, проте завдяки йому. В ситуаціях перебування спортсменів на змаганнях в межах країни та закордоном, вони отримують певний масив інформації, що пов'язаний з історією міста організатора змагань, культурою регіону чи країни, знайомство з відомими постатями спорту та суспільного життя тощо. Важливим чинником у формуванні цих знань займають програми міжнародного олімпійського комітету з культурного розвитку спортсменів, що мають місце на усіх без винятку наймасштабніших змаганнях. З огляду на те, що ці знання не є результатом спрямованого впливу, але можуть значно позначитися на світогляді спортсменів

та їх цінностях, нами вони віднесені до розділу "гуманітарні та соціалізуючі". Це, також, зроблено для того, щоб уникнути штучного розподілу знань спрямованих на формування особистісних рис спортсменів у випадку їх стимуляції зі сторони багаторічної системи підготовки чи спонтанного виникнення за інших обставин пов'язаних зі спортивною діяльністю.

Таким чином нами вперше запропоновано модель системи знань спортсменів, яка враховує структурно-функціональні взаємозв'язки між розділами знань та їх підпорядкованість основним цільово-результативним аспектам багаторічної системи підготовки спортсменів. Також, удосконалено зміст окремих розділів теоретичної підготовки спортсменів у різних групах видів спорту та вперше визначено місце й розглянуто у цілісній структурі підготовки спортсменів блоки знань пов'язаних з олімпійською освітою, спортом інвалідів, економічними основам спортивною діяльністю (менеджменту та маркетингу), професіоналізації видів спорту та основам спортивною діяльністю за умов активної комерціалізації видів спорту, правовим основам діяльності у спортивній практиці, профілактика вживання заборонених речовин.

Висновки. Формування у спортсменів спеціальної системи знань є доведеною необхідністю. Існуючі на сьогодні моделі системи знань мають спрощене представлення за відсутності функціональних зв'язків між окремими розділами знань у теоретичній підготовці.

Авторська модель системи знань спортсменів містить структурно-функціональні зв'язки представлена підсистемами "основні знання" та "допоміжні знання". Підсистема "Основні знання" включає групи та розділи які відповідають специфіці цільово-результативних аспектів системи підготовки спортсменів – група знань "система підготовки спортсменів" із розділами "змагальна діяльність" та "навчально-тренувальний процес", група "забезпечення системи підготовки спортсменів" з розділами "матеріально-технічне забезпечення" та "медико-біологічне забезпечення" та відносно самостійні розділи "гуманітарні та соціалізуючі знання" та "безпека. Правила безпеки".

Перспективи подальших досліджень передбачають визначення методології реалізації моделей системи знань спортсменів у їх багаторічній системі підготовки.

Використані джерела

1. Деркач А. А. Педагогическое мастерство тренера / А. А. Деркач, А. А. Исаев. – М. : Физкультура и спорт, 1981. – 375 с.
2. Кузьменко Г. А. Теоретическая подготовка юных спортсменов в системе реализации задач интеллектуального развития личности / Кузьменко Г. А. // Культура физическая и здоровье. – 2011. – № 4. – С. 39-43.
3. Матвеев Л. П. Основы спортивной тренировки / Матвеев Л. П. – М. : ФиС, 1977. – 271 с.
4. Озолин Н. Г. Спортсменам о спортивной тренировке / Озолин Николай Георгиевич. – М. : ФиС, 1966. – 77 с.
5. Павленко Ю. О. Науково-методичне забезпечення підготовки спортсменів в олімпійському спорті / Юрій Олексійович Павленко. – К. : Олімп. літ-ра, 2011. – 312 с.
6. Платонов В. Н. Теория и методика спортивной подготовки / Платонов В. Н. – К. : Вища школа. Головное изд-во, 1984. – 352 с.
7. Приступа Є.Н. Формування системи знань про спорт інвалідів [Текст] / Євген Приступа, Юрій Бріскін, Аліна Передерій // Humanistyczny wymiar kultury fizycznej / red. nauk. Mariusz Zasada [i inni]. Seria : Monografie. – Bydgoszcz-Lwow-Warszawa, 2010. – Nr. 12. – S. 245 – 258.
8. Сараф М. Я. Введение в эстетику спорта : учеб. пособ. для ин. физ.культ / М. Я. Сараф, В. И. Стояров. – М.: Физкультура и спорт, 1984 – 104 с.
9. Теоретическая подготовка юных спортсменов: пособ. для тренеров ДЮСШ / Буйлин Ю. Ф., Знаменская З. И., Курамшин Ю. Ф. и др.; под ред. Буйлина Ю. Ф., Курамшина Ю. Ф. – М. : Физкультура и спорт, 1981. – 192 с.

Pityn M.P.

MODELS OF THE SYSTEMS OF KNOWLEDGE IN THE THEORETICAL TRAINING ATHLETES.

The article defines the characteristics of existing models of the structure and the content knowledge of the theoretical training athletes. In the modern conditions functioning sport proves the author's model of the systems of knowledge of the athletes represented by subsystems: "Basic knowledge" and "Supporting knowledge" and sections of knowledge "Competitive activity", "Training process", "Material support", "Health care", "Humanitarian and sociality knowledge", "Safety. The rules of safety".

Key words: model: system knowledge, theoretical training.

Стаття надійшла до редакції 20.09.2013 р.